

УДК 34.038

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ВИДІВ НЕЮРИСДИКЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Слинько Д. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація Статтю присвячено характеристиці неюрисдикційного процесу. Здійснено аналіз юридичної літератури, присвяченої вивченню різновидів цієї категорії. Розглянуто окремі види неюрисдикційного процесу, надано їх визначення. Визначено, що неюрисдикційний процес є особливою правовою формою діяльності суб'єктів у відповідності із чинним законодавством, яка здійснюється уповноваженими державними органами, посадовими особами, а також іншими зацікавленими у вирішенні юридичних справ суб'єктами права

Ключові слова: юридичний процес; правозастосовний процес; юрисдикційна діяльність; неюрисдикційний процес; бюджетний процес; дозвільно-ліцензійний процес; нотаріальний процес; реєстраційний процес.

Аннотация Статья посвящена характеристике неюрисдикционного процесса. Проведен анализ юридической литературы, посвященной изучению разновидностей данной категории. Рассмотрены отдельные виды неюрисдикционного процесса, представлены их дефиниции. Определено, что неюрисдикционный процесс является особой правовой формой деятельности субъектов в соответствии с действующим законодательством, которая осуществляется уполномоченными государственными органами, должностными лицами, а также другими заинтересованными в решении юридических дел субъектами права

Ключевые слова: юридический процесс, правоприменительный процесс, юрисдикционная деятельность; неюрисдикционный процесс; бюджетный процесс; разрешительно-лицензионный процесс; нотариальный процесс; регистрационный процесс.

Annotation This article is devoted to the neyurisdiktsionnogo process. Spend a legal analysis of the literature devoted to the study of species in this category. We consider certain types neyurisdiktsionnogo process, represented by their definition. It was determined that the process is neyurisdiktsionny particular legal form of business entities in accordance with the current legislation, which is carried out by the authorized state bodies, officials, and other stakeholders in solving legal cases the entities

Key words: legal process, enforcement process, jurisdictional activity; neyurisdiktsionny process; the budget process; licensing and licensing process; notarial process; registration process.

Правозастосовний процес, як різновид юридичного процесу, є специфічною діяльністю уповноважених органів держави, громадських організацій, посадових осіб із розгляду та вирішення різних індивідуальних справ, що мають юридичне значення. Він передбачає: 1) наділення одних суб'єктів повноваженнями; 2) покладання на інших суб'єктів юридичних обов'язків; 3) вирішення спорів про право; 4) розгляд справ щодо правопорушень; 5) притягнення до юридичної відповідальності [1, с. 68-69]. Під час правозастосування в процесуально-процедурному порядку здійснюється владно-організуюча діяльність уповноважених публічних органів, організацій і посадових осіб, яка полягає у реалізації ними правових норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків через винесення індивідуально-правових рішень. Таким чином, правозастосування є втіленням правових норм і принципів у правомірній поведінці суб'єктів права та їх практичній діяльності. Це втілення можна розглядати і як процес, і як кінцевий результат. З точки зору формальної логіки, правозастосовний процес є підведенням конкретного життєвого випадку під загальну правову норму і винесенням на цій підставі акту застосування норм права [2, с. 11]. О.І. Миколенко відзначає, що із

правозастосовною діяльністю пов'язується зміст та визначення юридичного процесу [3, с. 136].

На підставі вищезазначеного, ми пропонуємо в якості критерію поділу правозастосовного процесу на види використати юрисдикційну діяльність. Проаналізувавши існуючі підходи до змісту цього поняття, О.І. Миколенко відзначає, що юрисдикційна діяльність розглядається як пов'язана: 1) із розглядом і вирішенням справ про правопорушення чи розглядом правових спорів; 2) із застосуванням заходів припинення і процесуально-забезпечувального характеру та притягнення особи до юридичної відповідальності за вчинене правопорушення; 3) із застосуванням заходів примусу, що передбачені нормами законодавства та застосовуються з метою припинення протиправного діяння особи чи забезпечення провадження у справі [3, с. 139-141]. Залежно від юрисдикційності правозастосовний процес можна розділити на юрисдикційний та неюрисдикційний.

Ми вважаємо, що критеріями диференціювання неюрисдикційного процесу на різновиди є мета діяльності, оскільки галузевий критерій не може бути застосований унаслідок відсутності правового спору. Мета діяльності, у свою чергу, передбачає врахування суб'єктності та компетентності.

Неюрисдикційний процес, на нашу думку складається із бюджетного процесу, дозвільно-

ліцензійного процесу, нотаріального процесу та реєстраційного процесу.

Бюджетний процес. Розуміння юридичного процесу у широкому сенсі дає підстави стверджувати, що одним із різновидів юридичного процесу є бюджетний процес, якому також притаманні всі його ознаки [4, с. 121]. Як правило, під бюджетним процесом розуміють дії органів державної та місцевої влад, які регулюються нормами бюджетного права, щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, а також складання, розгляду і затвердження звіту про їх виконання. Таким чином, бюджетний процес у широкому розумінні це – організована і нормативно врегульована діяльність державних та місцевих органів влади у галузі бюджету [5, с. 632-633].

Особливість бюджетного процесу полягає у тому, що він складається з правотворчої діяльності, пов'язаної із складанням, розглядом та затвердженням проєктів бюджетів, а також правотворчої та правозастосовної діяльності вповноважених суб'єктів, які здійснюються у ході виконання бюджетів та контролю за їх виконанням. Слід відзначити, що правотворча складова такої діяльності переважає правозастосовну. Крім того, порядок реалізації правозастосовної діяльності регламентується чинним законодавством недостатньо [3, с. 134].

Зважаючи на те, що бюджетний процес структурно складається із формування, виконання та контролю за виконанням бюджету, він є складним, багатоплановим механізмом соціально-економічної життєдіяльності фізичних, юридичних осіб та держави [6, с. 170].

Р.А. Воробйов, позиціонуючи себе прихильником широкого підходу до розуміння юридичного процесу, пропонує розуміти під бюджетно-правовим процесом нормативно-регламентовану процесуальну форму бюджетної діяльності (бюджетно-процесуальну діяльність) уповноважених суб'єктів бюджетного права, що знаходить вияв у бюджетній правотворчості та правореалізації [7, с. 197].

Л.К. Воронова визначає бюджетний юридичний процес як засновану на правових нормах діяльність органів держави й органів місцевого самоврядування зі складання, розгляду проєкту бюджету, затвердження і виконання бюджету, складання, розгляду і затвердження звіту щодо виконання бюджету [8, с. 143].

У свою чергу, М.І. Сідор пропонує розуміти під бюджетним процесом засновану на нормах бюджетного законодавства сукупність дій органів державної влади та місцевого самоврядування із складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету, а також із складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання [4, с. 122].

Згідно зі ст. 2 Бюджетного кодексу України, бюджетний процес визначається як регламентована норма права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України [9].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне погодитися із Т.В. Бугай, яка пропонує

розуміти під бюджетним процесом врегульовану законодавством діяльність вповноважених суб'єктів, спрямовану на узгодження інтересів усіх соціально-політичних і економічних груп щодо планування та використання державних фінансових ресурсів, яка реалізується шляхом складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії цього процесу, а також оцінки ефективності та результативності використання бюджетних коштів [5, с. 634].

Дозвільно-ліцензійний процес. У правничій літературі під дозвільною системою у найзагальнішому вигляді розуміють організаційно-правову діяльність, що здійснюється державою з метою забезпечення своїх економічних і соціально-політичних інтересів, для створення необхідних умов для нормальної діяльності державних і громадських організацій, дотримання законності, охорони власності і забезпечення громадської безпеки [2, с. 100-101].

Виходячи із змісту «Положення про дозвільну систему» [10], а також інших нормативних актів, дозвільну систему можна розглядати в двох аспектах – широкому і вузькому. У широкому значенні йдеться про обов'язок зацікавлених суб'єктів отримати у відповідних державних органах дозвіл на виготовлення, реалізацію, придбання, перевезення (зберігання й використання) визначених предметів. У вузькому значенні мається на увазі певні правила, спрямовані на регулювання порядку виготовлення, придбання, користування, зберігання, реалізації та транспортування об'єктів, охорона яких становить особливу турботу держави та спрямована на забезпечення громадської безпеки, на запобігання та припинення можливого використання цих об'єктів із злочинною метою тощо [2, с. 101].

Ураховуючи специфіку дозвільної діяльності, на нашу думку, є можливим виокремлення таких різновидів дозвільних проваджень: 1) за цілями; 2) за суб'єктами, які надають відповідні дозволи; 3) за предметом правових відносин.

Залежно від цілей дозвільних проваджень розрізняють забезпечення реалізації зацікавленими особами своїх суб'єктивних прав чи забезпечення вимог дозвільно-ліцензійної системи.

Залежно від суб'єктів, які надають відповідні дозволи, провадження класифікуються на ті, що здійснюються органами внутрішніх справ чи здійснюються іншими державними органами.

У відповідності із предметом правових відносин доцільно виокремити: 1) провадження із видачі дозволів на придбання, носіння і зберігання вогнепальної зброї; на виробництво і використання вибухових речовин і вибухових матеріалів; на придбання, використання, перевезення, утилізацію і поховання отрутих, токсичних і сильнодіючих речовин; 2) провадження із видачі дозволів (ліцензій) на заняття банківською діяльністю; діяльністю з надання фінансових послуг; зовнішньоекономічною діяльністю; на виробництво і торгівлю спиртом етиловим, коньячним і плодovým, алкогольними напоями та тютюновими виробами; 3) ліцензування у сфері електроенергетики та використання ядерної

енергії; у сфері освіти; у сфері інтелектуальної власності; ліцензування каналів мовлення тощо.

Особливістю ліцензійних проваджень є те, що вони регулюються як нормами адміністративного права, так і нормами господарсько-процесуального права. Головним завданням ліцензування є захист економічних та інших інтересів держави, її громадян шляхом встановлення державою певних умов і правил провадження окремих видів господарської діяльності [11, с. 36]. Воно передбачає одержання зацікавленими суб'єктами спеціального документу державного зразка, який видається вповноваженим державним органом. Відповідний документ засвідчує право особи займатися певним видом господарської діяльності.

У відповідності зі ст 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» під ліцензуванням слід розуміти заходи, пов'язані з видачою ліцензій, анулюванням та видачою дублікатів ліцензій, веденням ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контролем за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видачою розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [12].

Наразі, ліцензійним провадженням є можливим визнати процедуру здійснення ліцензування, тобто процедуру видачі, переоформлення, анулювання та контролю за дотриманням ліцензійних умов [13, с. 145].

У свою чергу, під дозвільним провадженням Г. Лиско пропонує розуміти сукупність послідовно здійснюваних вповноваженим органом дій, спрямованих на надання особі документів дозвільного характеру, у разі подання нею усіх необхідних документів, переоформлення чи анулювання таких документів у випадках, передбачених законом [14, с. 155].

Навести вичерпний перелік проваджень, що складають дозвільно-ліцензійний процес, неможливо. Оскільки їх перелік «настільки ж динамічний, наскільки рухлива і непередбачувана сама практика управління у різних сферах суспільного розвитку» [15, с. 491].

Таким чином, під дозвільно-ліцензійним процесом слід розуміти урегульовану процесуальними нормами діяльність вповноважених суб'єктів, спрямовану на забезпечення реалізації прав зацікавлених осіб на виконання певних дій чи надання відповідного дозволу на зайняття певними видами діяльності.

Нотаріальний процес. Нотаріальна діяльність є владною діяльністю, юридичною за змістом, цілями та результатом і полягає у посвідченні фактів, що мають юридичне значення та вчиненні інших дій, передбачених Законом України «Про нотаріат» [16]. Вона здійснюється: 1) державними нотаріусами, які працюють в державних нотаріальних конторах та архівах; 2) приватними нотаріусами, які займаються приватною нотаріальною діяльністю. Нотаріус є посадовою особою, яка реалізує делеговані їй владні повноваження в результаті відповідної діяльності.

Слід відзначити, що більшість ознак, притаманних юридичному процесу (є різновидом соціального процесу; носить владний характер; має

юридичну природу; носить організаційний характер; має процесуально-нормативний характер; структурованість та ін.) характеризують і нотаріальну діяльність у якості його різновиду. Нотаріальний процес є діяльністю, яка безпосередньо пов'язана з необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки. Відповідно, ця діяльність передбачає дотримання вимог, що ставляться до нотаріального провадження чинним законодавством. Як різновид юридичного процесу, нотаріальний процес зводиться до передбаченого законом порядку здійснення нотаріальних дій, він характеризується складним структурним змістом. Елементами нотаріального процесу, на думку В.В. Баранкової, виступають його суб'єкти, стадії та провадження, які дозволяють окреслити межі в просторі і часі та предметний склад цієї форми діяльності [17, с. 73].

У широкому розумінні під нотаріальним процесом С.Я. Фурса пропонує розуміти діяльність уповноважених державою осіб, яка здійснюється відповідно до визначеної законом процедури та інших вимог законодавства України із захисту і охорони безспірних прав та інтересів як фізичних, юридичних осіб, так і держави, а у вузькому - сукупність вчинюваних нотаріальних дій, якщо за однією заявою вчиняється одне провадження, та нотаріально-процесуальних правовідносин, які виникають під час вчинення нотаріального провадження [18, с. 28].

Реєстраційний процес. Реєстрація полягає у записі фактів з метою обліку і надання цим фактам законності. Державна реєстрація передбачає фіксацію (письмово або у інший спосіб) фактів, явищ, відомостей чи певних матеріальних об'єктів з метою їх державного обліку та контролю, засвідчення дійсності і надання їм законного (легітимного) статусу, а також вчинення інших реєстраційних дій [19, с. 180]. Вона здійснюється у встановленому законом порядку вповноваженими державою органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, на які покладено також обов'язки щодо ведення та належного функціонування відповідного реєстру [20, с. 7].

Змістом реєстраційного процесу є вчинення певних дій щодо фіксації у реєстрі відповідного факту чи явища та видачі про це документу встановленого зразка. Одночасно це виступає доказом обставин, які спричиняють настання певних юридичних наслідків. О.В. Кузьменко пропонує віднести до реєстраційних проваджень також адміністративні процедури, пов'язані із обліком за місцем перебування та місцем проживання певних категорій громадян: військовозобов'язаних, військовослужбовців, платників податків тощо [21, с. 92].

На нашу думку, під реєстраційним процесом слід розуміти діяльність вповноважених суб'єктів щодо розгляду і вирішення у встановленому порядку індивідуально-конкретних справ у сфері державної реєстрації. Це здійснюється шляхом внесення відомостей про об'єкти реєстрації у відповідний реєстр з метою встановлення юридично значущих фактів і прав суб'єктів реєстраційних правовідносин та винесення за результатами індивідуального акту в

межах нормативно врегульованої процедури [22, с. 8].

З урахуванням запропонованої класифікації такого різновиду юридичного процесу як правозастосовний залежно від юрисдикційної форми діяльності, маємо підставу відзначити, що неюрисдикційний процес є формою звичайної правореалізації за участі владного суб'єкта, тобто передбачає відсутність спору про право. Він заснований на концепції саморегуляції та свободи волевиявлення моделі поведінки суб'єктів, метою яких виступає захист законних інтересів. Вибір варіантів поведінки сторін у неюрисдикційному процесі із забезпечення законного інтересу визначає характер саморегулювання. У цьому розумінні неюрисдикційний процес є особливою правовою формою діяльності суб'єктів у відповідності із чинним законодавством, яка здійснюється вповноваженими державними органами, посадовими особами, а також іншими зацікавленими у вирішенні юридичних справ суб'єктами права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Теория юридического процесса / Под ред. В.М.Горшенева. – Харьков, 1985. – 192 с.
2. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу: навч. посіб. / Кузьменко О. В. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 208 с.
3. Миколенко О.І. Теорія адміністративного процедурного права. Монографія / Миколенко О.І. – Харків: Бурун Книга, 2010. – 336 с.
4. Сідор М.І. Бюджетний процес як вид юридичного процесу / М.І. Сідор // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 35 / Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – 512 с. – С. 120–124.
5. Бугай Т.В. Бюджетний процес в Україні: теоретичний аспект / Т.В. Бугай // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2015. – Випуск 7. – С. 632 – 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1306-bugaj-t-v-byudzhetnij-protses-v-ukrajini-teoretichnij-aspekt>.
6. Фетисов В.Д. Бюджетная система Российской Федерации: [учеб. пособие для вузов] / Фетисов В.Д. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 367 с.
7. Воробйов Р.А. Концептуальні основи новітнього розуміння поняття бюджетного процесу / Р.А. Воробйов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2012. – № 3. – С. 190–199.
8. Воронова Л.К. Фінансове право України / Воронова Л.К. – К. : Прецедент; Моя книга, 2006. – 448 с.
9. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
10. Про затвердження Положення про дозвільну систему: Положення від 12.10.1992 № 576 // Кабінет Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/576-92-p>.
11. Кармазіна О. Ліцензування роздрібного та оптового продажу горілчаних і тютюнових виробів / О. Кармазіна // Юридичний журнал. – 2004. – № 7. – С. 36–39.
12. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 червня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
13. Тимошенко К. В. Ліцензійне провадження в адміністративному процесі / К. В. Тимошенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 26. – С. 144–152.
14. Лиско Г. До питання природи дозвільного провадження та його місця у адміністративній процедурі / Г. Лиско // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 152–156.
15. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). – К. : Видавництво «Юридична думка», 2004. – 584 с.
16. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року № 3425-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
17. Комаров В.В. Нотаріат и нотариальный процесс / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Харьков : Консум, 1999. – 239 с.
18. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
19. Апанасюк О.Г. Реєстраційне провадження: сутність та особливості / О.Г. Апанасюк // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Харків, 2005. – № 31. – С. 180–184.
20. Мещерякова Н. «Єдине вікно» для підприємця / Н. Мещерякова // Юридичний вісник України. – 2004. – 23-29 жовт. – № 43. – С. 7.
21. Кузьменко О. В. Гносеологічна природа реєстраційного провадження / О. В. Кузьменко // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 88–93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
22. Юшкевич О.Г. Провадження в справах про державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.Г. Юшкевич; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 19 с.